

EKONOMICKÉ DOPADY DEMOGRAFICKÉHO STÁRNUTÍ POPULACE ČR

B. Minařík, J. Pešl

Došlo: 30. června 2006

Abstract

MINAŘÍK, B., PEŠL, J.: *Economic impacts of demographics ageing of Czech population*. Acta univ. agric. et silvic. Mendel. Brun., 2006, LIV, No. 6, pp. 117–124

Through the last fifteen years, the Czech Republic rank among the advanced European countries. It has brought both positives and negatives. The most problematic are questions of a population ageing as a result of the natural increase of inhabitants. In this article, there are presented sources of information and basic methodical instruments and related demographic indicators. This article is dealing with an actual demographic situation in the Czech Republic and its anticipated development until 2050 year in reference to a natality, mortality and foreign migration. In the last fifteen years, the mortality decreased significantly (from 12.5 in 1990 to 10.5 in 2004) and expectation of life (men: from 67.5 in 1990 to 72.6 in 2004, women: from 76.0 to 79.4) on one hand, but on the other hand, the total fertility decreased dramatically (from 1.89 in 1990 to 1.20 in 2004). Until 2050 year is supposed to increase the average age of population at about ten years and a rate of age category over 65 years should grow to double of actual situation. On the other hand, medial variety of prediction is supposed (beyond a certain temporary decrease) to increase of total fertility to a value of 1.62 at average birth mother age over 29 years. The outcome of this work will be another expressive downgrade of demographic situation and extreme pressure to the retirement system. The other part of work is dealing with causes and consequences of population ageing, for example in reference to a labour market and unemployment, but also in reference to educational system, health and retirement system. This article also recapitulates relevant continuity of the unfavourable demographic situation solution, especially in the point of main political subject view in the Czech Republic. There are mainly different options of population policy, a pressure to a decrease of a population education and especially a retirement reform. The particular proposals are influenced by a different point of political subjects view to the world and a rate of individual responsibility and country in it.

demographic ageing, post-productive population, retirement system, retirement reform, Czech Republic

V posledních 17 letech prošla Česká republika, společně s celou postkomunistickou střední a východní Evropou, dramatickým vývojovým obdobím. Tyto země se vydaly k tržnímu kapitalistickému hospodářství a vedle dalších radikálních změn došlo v nich rovněž k dramatické změně chování jednotlivců a všeobecnému příklonu, zejména mladé generace, k životnímu stylu a prioritám vyspělé Evropy. Takže se – se zpožděním řádově dvaceti až třiceti let – objevily jevy typické již v 70 a 80. letech minulého sto-

letí pro západní Evropu: stárnutí populace, snižování porodnosti, stagnace, resp. ubývání počtu obyvatel. Tyto jevy přinášejí do společnosti řadu problémů, na prvním místě v kolabujícím systému penzijního pojištění, který v minulosti vznikl ve zcela jiných sociálně ekonomických podmínkách.

Reforma penzijního pojištění, ale i zdravotnictví, školství atd. je stálým tématem diskusí politiků i odborníků a jsou to právě negativní dopady těchto reforem na obyvatelstvo, které způsobují, že v ČR do

současné doby nedošlo k jejich faktickému zahájení. Je evidentní, že nalezení přijatelného a politicky průchodného řešení bude v podmínkách ČR trvat ještě minimálně několik let.

Zajistit důstojné a aktivní prožití stáří představuje ovšem podstatně širší problém, než jen otázku penzijního systému. Bude třeba zajistit dostatek míst v domovech seniorů a domech s pečovatelskou službou. Aktivní prožití stáří předpokládá možnost zapsat se ke studiu na univerzitách třetího věku, případně využít jiné formy vzdělávání pro starší občany.

ZDROJE ÚDAJŮ A POUŽITÉ DEMOGRAFICKÉ UKAZATELE

Základními zdroji údajů o obyvatelstvu jsou

- *sčítání lidu* (poslední v ČR bylo provedeno k 1. 3. 2001)
- *běžná evidence pohybu obyvatelstva*, založená na povinné registraci všech narození, úmrtí a sňatků (součástí jsou i údaje zdravotní a soudní statistiky, tj. evidence potratů a rozvodů) a migraci obyvatelstva
- populační registr (tzv. *Centrální registr obyvatel*, založený na evidenci jednotlivých osob podle rodového čísla).

Doplňkem těchto vyčerpávajících informací jsou pak *výběrová šetření* o obyvatelstvu (mikrocensy). Pro představu o přesnosti statistiky obyvatelstva v ČR uvádíme, že údaje z posledního sčítání lidu se od údajů zbývajících dvou zdrojů lišily o 0,4 %, resp. o 0,2 % (tedy řádově v desetitisících obyvatel).

Vzájemnou souvislost základních charakteristik reprodukčního procesu obyvatelstva udává *populační bilance*

$$S_t = S_{t-1} + K_t + \Delta_t = S_{t-1} + (N_t - M_t) + (I_t - E_t),$$

kde S_t , S_{t-1} jsou střední stavy obyvatel v čase t , resp. $t-1$,

$K_t = N_t - M_t$ je obrát reprodukce (přirozený přírůstek),

$\Delta_t = I_t - E_t$ je obrát migrace (migrační přírůstek).

Základním věkovým členěním obyvatelstva je klasifikace do tří generací. Aktuálním generačním modelem je ekonomický model, definující jako *předproduktivní* generaci 0–19 let, *produktivní* generaci 20–64 let a *poproduktivní* generaci 65 a více let.

Ke zkoumání věkové struktury obyvatel slouží tzv. *strom života*. Podíly jednotlivých generací jsou zkoumány pomocí *indexů zatížení*. *Index stáří* porovnává početní stav třetí a první generace $I_s = \frac{P_{65+}}{P_{0-19}}$, *index*

hospodářského zatížení pak zjišťuje kolik osob (včetně sebe sama) musí „živit“ jedna osoba v produktivním věku $EBR = \frac{P_{0-64}}{P_{20-64}}$. Kromě toho exis-

tuje několik dalších obdobných indexů ekonomického zatížení vzájemně srovnávajících počty osob různých generací. S věkem populace dále souvisí dva ukazatele – *střední délka života*, což je průměrný věk, kterého by se dožila osoba věku x při zachování současné úmrtnosti (tedy kategorie veskrze abstraktní) a *průměrný věk*, což je naopak aritmetický průměr věku v jistém okamžiku skutečně žijících osob.

Indexy sociálního zatížení jsou konstruovány jako podíly, kde v čitateli je součet potřeb předproduktivní, produktivní a poproduktivní složky populace a ve jmenovateli součet potřeb produktivní složky populace vynásobené mírou ekonomické aktivity. Nejpodstatnější složkou tohoto indexu je část představující sociální zatížení poproduktivní složkou populace – *index šedého sociálního zatížení*.

V příspěvku se dále vyskytuje řada ukazatelů nazývaných *míry* (např. úmrtnosti, plodnosti, sňatečnosti apod.); tyto ukazatele jsou definovány jako podíly rozsahu příslušného jevu (např. počet zemřelých, narozených, sňatků) ku příslušnému základu (kterým je často střední stav populace, ale např. i počet žen v plodném věku apod.). Tyto míry jsou vyjádřeny zpravidla v promile (tj. např. na 1000 obyvatel středního stavu, 1000 žen v plodném věku 15 až 50 let atd.). Vzhledem k tomu, že náš příspěvek není exaktní demografickou studií, nezabýváme se podrobným definováním jednotlivých ukazatelů, ale spoléháme na jejich intuitivní pochopení čtenářem. Veškeré exaktní definice výše uvedených pojmů čtenář nalezne v odborné demografické literatuře (Roubíček, 1997) eventuálně (Koschin, 2003).

Veškeré v příspěvku použité údaje pocházejí ze zdrojů Českého statistického úřadu a respektují metodiky Eurostat.

ETAPY DEMOGRAFICKÉHO VÝVOJE ČR

Období od 2. světové války do roku 1989

Do tohoto období vstupovala populace deformovaná důsledky 1. a 2. světové války a hospodářské krize 30. let. Jako typický pro toto období lze označit model úplné rodiny se dvěma v manželství narozenými dětmi. Zatímco ve 40. a 50. letech porodnost rostla, od 60. let sice dlouhodobě klesala, ale výrazně se krátkodobě zvyšovala v důsledku propopulačních opatření tehdejších vlád. Charakteristická byla vysoká sňatečnost, nízký věk osob vstupujících do manželství a nízký věk rodičů žen. Od počátku 80. let začínají (navzdory propopulačním opatřením) ukazatele porodnosti klesat a již v letech 1985 až 1989 nebyl

zaručen růst populace. Zatímco v 60. letech bylo tehdejší Československo s hodnotou úhrnné plodnosti kolem 2,2 na úrovni Švédska nebo Lucemburska, existovaly v západní Evropě státy s úhrnnou plodností přesahující hodnotu 3 (např. Irsko nebo Nizozemsko). Velmi nepříznivý vývoj vykazoval ukazatel potratovosti, který v důsledku liberální legislativy, nedostupnosti kvalitní antikoncepce a celkového postoje veřejnosti k tomuto jevu, dospěl k situaci, kdy počet potratů byl řádově srovnatelný s počtem narozených dětí. Průměrný věk při uzavírání sňatků byl u mužů kolem 25 a u žen kolem 21 let. Střední délka života od 60. let stagnovala a pohybovala se u mužů mezi 66–68 lety a u žen dosahovala 73–75 let. Bylo to způsobeno nízkou kvalitou života populace (zejména zdravotní stav, životní prostředí, stravování).

Současnost (1989 až 2006)

Toto období je charakteristické skokovým poklesem porodnosti a výrazným zlepšením úmrtnostních poměrů (pokles úmrtnosti a prodlužování střední délky života). Zcela se rovněž změnilы podmínky vnější migrace a ČR se objevila na mapě jako cílová země, kam ročně přichází žít kolem 10 tis. obyvatel ze zahraničí. Přirozený přírůstek byl kladný jen do roku 1993. Celkový úbytek obyvatel je bržděn kladným saldem zahraniční bilance a tím, že v posledních letech vstupují do období plodnosti silné ročníky 70. let. Populace ČR zestárla: váha první ekonomické generace (0–19) se snížila z 29,5 % (1991) na 21,4 % (2004), zatímco váha třetí ekonomické generace (65+) se ve stejném srovnání zvýšila z 12,7 % na 14 %. Úhrnná plodnost patří svojí hodnotou 1,23 (2004) mezi nejnižší v Evropě. Klesá sňatečnost při stagnující rozvodovosti. Podíl úplných rodin trvale klesá a podíl dětí narozených mimo manželství roste. Naděje na dožití se u českých mužů zvýšila na 72,6 (2004) a u žen na 79,4. Na tomto pozitivním vývoji se projevil zvrát trendů pokud jde o úroveň lékařské péče, kvalitu životního prostředí i stravovací návyky a změny životního stylu. Přesto v tomto ukazateli ČR nadále za vyspělým světem zaostává o 4 až 6 let.

Typické v tomto období je rozhodování „rodina a děti nebo kariéra“ spojené s odkládáním reprodukční úlohy do pozdějšího věku.

Předpokládaný populační vývoj v budoucích letech

Při odhadech budoucího demografického vývoje se používají extrapolační metody nebo populační projekce sestavované na 20 až 25 let. Populační projekce se sestavují ve variantě nízké (pesimistické), střední (optimální) a vysoké (optimistické). O záludnostech odhadování budoucího vývoje svědčí nejlépe osud obdobných projekcí vytvořených v ČR před rokem 1989.

Při odhadu *plodnosti* se v nízké variantě počítá s dosažením hodnoty 1,38 v roce 2030 a dále téměř stagnace a v roce 2050 dosažení hodnoty 1,42. Střední varianta počítá v roce 2050 s hodnotou 1,62 a vysoká s dosažením hranice 1,77. Žádná z variant tedy nepředpokládá ani prostou reprodukci. Všechny varianty počítají s pokračováním trendu posunu rození dětí do vyššího věku a vzestupem průměrného věku matek na hodnotu blížící se 30 letům (2050).

Projekce nadále předpokládá mírné zlepšování *úmrtnostních* poměrů. Ve střední variantě se předpokládá naděje dožití v roce 2050 79 let u mužů a 84,5 let u žen. Počet zemřelých však i nadále poroste, a to vzhledem k zvyšujícímu se absolutnímu počtu příslušníků nejstarší generace.

Značný vliv na populaci ČR by mohla mít *zahraniční migrace*. Budoucí migrační atraktivita naší země je těžko odhadnutelná a záleží na mnoha činitelích. Jde především o proporce ve vývoji cenových a mzdových hladin, otevřenost či naopak uzavřenost trhu práce apod. S přihlédnutím k mezinárodnímu vývoji lze předpokládat, že ČR bude i nadále spíše imigrační zemí (i po dvou letech po vstupu do EU je zájem obyvatel dlouhodobě opustit českou republiku minimální). Nízká varianta předpokládá pozitivní saldo migrace na úrovni 10 tis. osob ročně, střední 25 tis. osob a vysoká 40 tis. osob.

I: Projekce přirozeného přírůstu ve vybraných letech období 2005 až 2050 (v tis. obyvatel)

Rok	Varianta projekce		
	nízká	střední	Vysoká
2005	–17,9	–14,4	–9,5
2010	–25,5	–17,5	–18,8
2020	–46,2	–32,0	–18,3
2030	–67,4	–50,6	–34,1
2040	–76,5	–58,3	–39,4
2050	–80,5	–62,9	–43,2

Zdroj: Projekce obyvatelstva ČR do roku 2050, CD ROM ČSÚ Praha

Celkový počet obyvatel by měl nepatrně růst jen podle optimistické varianty. Zbývající dvě varianty předpokládají pokles celkového počtu obyvatel ČR. V roce 2050 by podle nízké varianty činil počet obyvatel 8,7 mil., podle střední 9,4 a podle vysoké 10,8 mil. obyvatel.

Věková struktura obyvatelstva se bude dále zhoršovat. Zatímco podíl osob starších 64 v současné době stagnuje kolem 14 %, podíl dětské složky populace systematicky klesá. Budoucí vývoj těchto ukazatelů bude ovšem značně nepravidelný a bude stále odrážet výkyvy populačního vývoje uplynulých desetiletí. Produktivní populace bude kulminovat kolem roku 2007 (7,3 mil. obyvatel), poté bude až do roku 2050 klesat (v roce 2050 střední varianta předpokládá 5,3 mil. obyvatel v produktivním věku). Nejrychlejší úbytek této kategorie se předpokládá v letech 2038 až 2044 (hranici 64 let budou překračovat silné ročníky 70. let). Současně se bude zhoršovat věková struktura uvnitř této složky populace – současný převažující věk kolem 30 let se posune na hodnoty kolem 50 let.

Zatížení produktivní složky populace se bude stále více přesouvat k zatížení poproduktivní složkou. Počet osob starších 64 let by měl proti současnému 1,4 mil. osob vzrůst na přibližně 3 miliony. Průměrný věk vzroste v roce 2050 na hodnotu 48–50 let, tj. o deset let proti současnosti. 5 % populace bude starší 85 let.

PŘÍČINY A DŮSLEDKY STÁRNUTÍ POPULACE

Stárnutí a stáří není jen záležitostí individuální, ale i celospolečenskou. Pokud jde o člověka, není jen kategorií biologickou, ale i společenskou a politicko ekonomickou. Zajištění adekvátních potřeb nejstaršího segmentu populace vyžaduje komplex opatření v oblasti zdravotní péče, sociálního zajištění, bytové politiky, školství apod. realizovaných v rovině individuální, rodinné, soukromé, komunální, veřejnoprávní a státní. Tato opatření vyúsťují ve vyspělých zemích

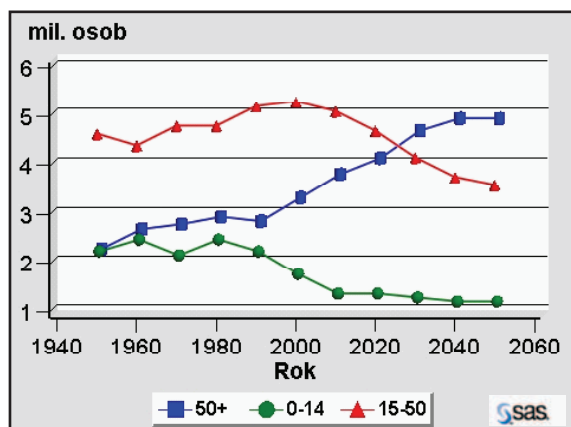
do uceleného programu přípravy na stáří. To, že česká populace dlouhodobě stárne, dokumentuje obr. 1.

Vývoj posledních 15 let je v ČR charakteristický poklesem sociálních jistot. Bylo odstraněno plošné vyplácení dětských přídavků a byla odstraněna podpora cílená na rodiny s více dětmi. Fatální překážkou zakládání mladých rodin je především problém nedostatku adekvátního bydlení. Na pokles porodnosti má vliv astronomický nárůst nákladů spojených s výchovou dětí a jejich vzděláváním, včetně nárůstu cestovních, stravovacích a ubytovacích nákladů.

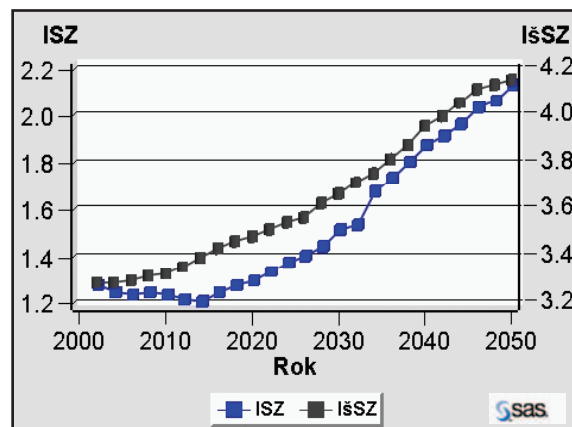
Na druhé straně vlivem pokroku ve zdravotnictví, zlepšováním životního prostředí, poklesu podílu namáhavé ruční práce v nevyhovujícím pracovním prostředí, změnou stravovacích návyků apod. dochází ke snižování úmrtnosti.

Pokud jde o vnější migraci, do ČR imigrují především lidé mladších věkových kategorií, kteří nemají vybudovanou závislost na svém původním prostředí, a tudíž zlepšují demografickou strukturu. Počty imigrantů jsou však nepatrné, takže reálný vliv na demografickou strukturu ČR tento faktor téměř nemá. Vnitřní migrace působí ovšem přesně opačně a vede ke zhoršování prostorového rozmístění obyvatel. Již dnes se z iniciativy takto postižených regionů a obcí proto uplatňují motivační nástroje, jejichž cílem je udržet mladé rodiny, aby zůstaly žít a pracovat v místě.

Dalším faktorem s negativním dopadem na demografickou strukturu obyvatelstva je nezaměstnanost. Ztráta zaměstnání nevede jen k poklesu disponibilních peněžních prostředků jednotlivce (rodiny), ale i k poklesu osobní prestiže a sebevědomí. I když míra nezaměstnanosti v ČR dosáhla maximální úrovně do 10 % a je tedy nižší než ve většině evropských zemí, tento jev (v našich podmínkách dříve neznámý, protože plná zaměstnanost byla jedním z hlavních pilířů „výkladní skříně“ centrálně plánované ekonomiky) přináší do společnosti řadu problémů.

1: Stárnutí české populace v dlouhodobém pohledu (1950 až 2050, miliony osob)

2: Index sociálního zatížení a index šedého sociálního zatížení v ČR (2002 až 2050)

Společenské dopady procesu stárnutí měří indexy sociálního zatížení. Aktuální složkou indexu sociálního zatížení je tzv. index šedého zatížení, tj. sociálního zatížení ekonomicky aktivní produktivní populace populací starou.

Na obr. 2 je uvedena projekce obou indexů pro období do roku 2050.

Z obr. 2 je zřejmé, že index sociálního zatížení začne v ČR výrazně růst až po roce 2015 a to vlivem do té doby rychleji klesajících výdajů na nejmladší část populace, která bude početně ubývat. Index šedého sociálního zatížení po celé sledované období poroste. Poněkud optimističtější pohled na věc poskytuje index sociálního zatížení se zohledněním lidského kapitálu (Koschin, 2005), který naznačuje schopnost starší – ovšem vzdělané – populace se uživit.

Tento negativní demografický vývoj dopadne na zdravotnictví (růst dlouhodobé lůžkové péče), školství (racionalizace školské sítě), ale především na penzijní systém v důsledku značného zvýšení počtu osob s nárokem na starobní důchod. V další části příspěvku se budeme zabývat hlavně tímto problémem a návrhy na jeho řešení. Je to proto, že počet osob s nárokem na starobní důchod by se měl v ČR podle stávající úpravy (novela č. 425/2003 Sb.) do roku 2050 zvýšit ze stávajících 1,5 mil. na 3,8 mil. osob.

AKTUÁLNÍ SCÉNÁŘE ŘEŠENÍ SITUACE

Národní program přípravy na stárnutí populace v ČR (základní principy byly formulovány vládou ČR v roce 2001¹⁾) vytyčuje deset oblastí, které postihují základní potřeby seniorů. Cílem je zajištění rovných práv, nezávislosti, důstojnosti a plnohodnotné účasti seniorů na životě společnosti. Současně ale ukládá uvědomění si i vlastní odpovědnosti každého jednotlivce za svoji přípravu ke stáří.

Neprohlubování důsledků nepříznivé demografické situace je třeba vidět v cílevědomém použití tří nástrojů:

- propopulační a rodinná politika
- zvyšování lidského kapitálu
- důchodová reforma,

z nichž se budeme podrobně věnovat pouze poslední položce.

Obecně lze vybírat z průběžného (PAYG) a fondového (FF) financování důchodového systému, definovaného buď příspěvkově (DC) nebo dávkově (DB). Důchodové systémy se liší mírou solidarity, zásluhovosti a mírou rizika. Podstatným prvkem důchodového systému je systém valorizace. Výběr příslušného

systému je v našich podmínkách otázkou dlouhodobého strategického rozhodnutí.

Stávající varianta důchodového systému ČR poskytuje relativně vysoké důchody, na jejichž financování však z dlouhodobého pohledu chybí zdroje. Pokud by nedošlo k politické dohodě, zůstal by zachován „solidární“ systém současného průběžného financování důchodového účtu se zákonem stanovenými minimálními valorizacemi. Tento systém by beze změn parametrů generoval roční ztrátu, která – kumulovaná – by v horizontu 50 let přesáhla roční hodnotu HDP ČR jako celku. Systém se jeví jako udržitelný nejdéle do roku 2020.

Pravicový koncept důchodové reformy předpokládá rovný důchod pro všechny ve výši 20 až 25 % průměrné mzdy (plně pro ročník 1975 a mladší), snížení odvodů do státního systému z 28 na 20 % a takto uspořené peníze odložit na zajištění ve stáří podle vlastního uvážení. Věk odchodu do důchodu by se jednotně prodloužil na 65 let a ve hře je jeho další zvyšování až k hranici 71 let (kolem roku 2100). Tato varianta je ovšem ztěžila udržitelná po stránce sociální.

Koncept křesťanského pravého středu se od předchozího pravicového řešení liší mírou akcentování solidarity v rámci rodiny (rodičům snížit pojistnou sazbu ve státním pilíři o určité procento za každé dítě). Naopak posílit státní pilíř o část výnosů nepřímých daní. Sníženou sazbu základního pojištění (z 28 až na 20 %) převést do dobrovolného soukromého fondu. Zvyšovat odchod do důchodu na 65 let, ale zachovat výhodu dřívějšího odchodu do důchodu pro matky v závislosti na počtu dětí.

Sociálně demokratický koncept předpokládá doplnění průběžného financování o fiktivní individuální účty (NDC), jejichž úloha by měla do roku 2040 posilovat až na 100 %. Slibuje celkový důchod ve výši 70 % předdůchodového příjmu (resp. do roku 2040 1,2násobek životního minima). Předpokládá postupné zvyšování odchodu do důchodu na 65 let.

Levicový koncept parametrické optimalizace předpokládá zachování stávajícího průběžného systému a jeho dílčí úpravy, posílit platby státu do důchodového fondu, zaručit automatickou valorizaci a do roku 2030 nezvyšovat stávající věk odchodu do důchodu. Předpokládá nárůst pojistné sazby z dosavadních 28 % na 33,5 % (2060) vyměřovacího základu.

Koncept zelených předpokládá třípilířové financování důchodového systému. Těmito třemi pilíři je státem garantovaný průběžný systém (25 %), fondový systém na komerční bázi (3 + 3 %) a systém dobrovolného soukromého připojištění.

1 Usnesení vlády č. 1181 ze dne 14. 11. 2001

DISKUSE A ZÁVĚR

Všechny prezentované koncepce důchodové reformy ČR (s výjimkou levicové) jsou v horizontu své působnosti vypočteny jako finančně vyrovnané. V různé míře ovšem generují sociální rizika, zejména v těch částech, kde staví na zodpovědnosti jednotlivce a jeho schopnosti (ale i možnosti!) dobrovolně a uvědoměle odložit část své spotřeby do období důchodového věku. Různé jsou také jejich dopady na ochotu setrvat po dosažení věku pro odchod do důchodu na pracovním trhu. K tomuto setrvání motivuje koncept zelených, opačné tendence na trhu práce by generovala pravicová i levicová varianta. Sociálně demokratická varianta by ve svých důsledcích k setrvání na trhu práce motivovala jen pracující s vyššími příjmy.

Předpokládané zvyšování věku odchodu do důchodu přináší řadu otázek, nakolik budou příslušníci některých profesí vůbec schopni bez problémů provozovat své povolání do věku 65 až 70 let. V této souvislosti stačí uvést např. řidiče z povolání, jestliže u soukromých osob jsou již od dosažení věku 60 let vyžadovány pravidelné zdravotní prohlídky, jejichž cílem je zjistit způsobilost uchazeče pro řízení soukromého vozidla. Pouhé mechanické prodlužování věku dožití vypovídá sice o tom, jak dlouho bude jednotlivec v průměru pobírat důchod, ale vůbec nic o kvalitě jeho života, která může být značně snížena vlivem zejména civilizačních chorob (vleklá chronická onemocnění srdce

a cév, pohybového aparátu, cukrovka a další poruchy metabolismu a mnohé jiné, pokud záměrně vynecháme onemocnění způsobující předčasnou smrt). Další otevřenou otázkou je přístup zaměstnavatelů, pro které jsou dnes neperspektivní a tudíž většinou nezaměstnatelní již muži nad 50 a ženy nad 45 let věku.

Vzhledem k nejasnému výsledku voleb lze očekávat, že pokud důchodová reforma bude v podmínkách ČR v nejbližší době vůbec politicky průchodná, bude pravděpodobně dohodnut systém kombinující představy stran vládní koalice, případně strany, která sestaví menšinovou vládu a stran tuto vládu podporujících. Zbývá jen doufat, že při přijímání klíčových rozhodnutí budou vedle politiků odpovídajícím způsobem slyšeni i odborníci.

Ideální důchodový systém zřejmě neexistuje. Jsou situace, kdy výhody PAYG převažují nad FF, ale i situace opačné. Podobně je to i mezi DC a DB systémy. Diverzifikace financování obecně snižuje rizika, ale na druhé straně snižuje také očekávané výnosy. Předpokládaná privatizace části důchodových fondů v ČR vyvolává neblahé reminiscence 90. let, kdy řada investorů ztratila své, často nemalé, celoživotní úspory v důsledku krachu „privátních“ finančních institucí.

O tom, že je třeba jednat, svědčí to, že už dnes je podíl prostředků na důchody na HDP v ČR téměř srovnatelný s úrovní zemí EU. Každá reforma se tedy musí nutně soustředit na výdajovou stránku, především prodlužováním věku pro odchod do důchodu.

SOUHRN

V posledních patnácti letech se Česká republika podstatně přiblížila vyspělým evropským zemím. To přineslo řadu pozitiv, ale i negativ, mezi které patří nepříznivé trendy v demografickém vývoji. V důsledku poklesu porodnosti a prodlužování věku české populace se prohlubuje proces demografického stárnutí, který bude nepochybně pokračovat i v dalších letech. Produktivní část populace musí „žít“ nejen sebe, ale i stále rostoucí poproduktivní složku populace, a to v podmínkách, kdy v důsledku nízké porodnosti není zajištěna její odpovídající reprodukce. Vzhledem k tomu, že budoucí vývoj je známý a fakticky neodvratný, je třeba českou společnost na negativní sociální a ekonomické dopady včas připravit. Vedle řady opatření v oblasti populační a rodinné politiky, školství a zdravotnictví je třeba především zahájit proces zásadní důchodové reformy. Příspěvek shrnuje základní scénáře připravené nejsilnějšími politickými subjekty ČR, neboť prosazení důchodové reformy není jen otázkou odbornou, ale rovněž výsostně politickou, protože se týká (s výjimkou nejstarších) prakticky všech občanů ČR.

demografické stárnutí, poproduktivní populace, důchodový systém, důchodová reforma, Česká republika

Příspěvek vznikl s podporou prostředků MŠMT ČR jako výstup výzkumného záměru MSM 6215648904.

LITERATURA

BEZDĚK, V. a kol. *Závěrečná zpráva výkonného týmu pověřeného vládou pro přípravu důchodové reformy*, Praha 2005. www.reformaduchodu.cz.

BRABCOVÁ, P., RADOLFOVÁ, M.: Senioři v České republice podle sčítání lidu 2001, *Demografie*, 2/2005: 116–120. ISSN 0011-8265.

- ČSÚ: *Populační prognóza ČR do r. 2050*, ČSÚ Praha. CD-ROM.
<http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/p/4020-03> (10.4.2006).
- DUFEK, J.: Age structure and the burden carried by the productive population of the Czech Republic. *Agric. Econ. – Czech*, 52, 2006 (2), 67–75. ISSN 0139-570X
- KOSCHIN, F.: *Demografie poprvé*. VŠE Praha, 2000, 99 s. ISBN 80-245-0125-2
- KOSCHIN, F.: Naše populace stárne – užijeme se?, *Demografie*, 4/2005: 245–250. ISSN 0011-8265.
- KRETSCHMEROVÁ, T., ŠIMEK, V.: Projekce obyvatelstva České republiky do roku 2050, *Demografie* 2/2004: 91–99. ISSN 0011-8265.
- KRETSCHMEROVÁ, T.: Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2004, *Demografie*, 3/2005: 153–167. ISSN 0011-8265.
- MAŠKOVÁ, M.: Demografické aspekty stárnutí obyvatelstva České republiky, *Demografie*, 4/1993: 236–246. ISSN 0011-8265.
- MINAŘÍK, B., HUDEČKOVÁ, J.: Zatížení produktivní populace ČR v dlouhodobém pohledu. *Acta univ. agric. et silvic. Mendel. Brun.* 2001, IL, 6: 95–102. ISSN 1211–8516.
- MPSV. *Národní program přípravy na stárnutí populace v České republice*. Usnesení vlády č. 1181 ze dne 14. 11. 2001. www.mpsv.cz (12. 4. 2006).
- SCHNEIDER, O.: Dynamický model důchodové reformy v ČR, *Finance a úvěr*, Ekonomia Praha 1/1998: 54–64.
- ROUBÍČEK, V.: *Úvod do demografie*, CODEX Bohemia Praha 1997, 352 s. ISBN 80-85963-43-4.
- ROUBÍČEK, V.: *Základní problémy obecné a ekonomické demografie*, VŠE Praha 1996, 271 s. ISBN 80-7079-188-8.
- TIETZE, M.: Ekonomické aspekty populační politiky, *Demografie*, 1/2005: 56–58. ISSN 0011-8265.
- VYSTOUPIL, J., TARABOVÁ, Z.: *Základy demografie*, MU Brno 2001. ISBN 80-210-3617-6.

Adresa

Prof. Ing. Bohumil Minařík, CSc., Jiří Pešl, Ústav statistiky a operačního výzkumu, Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně, Zemědělská 1, 613 00 Brno, minarik@mendelu.cz

